

Pávai István

Az erdélyi nagytáj a néprajz-, népzene- és néptánc kutatás szemléletében

Az alábbiakban Erdélynek mint nagytájnak a különböző értelmezéseit tekintem át a címben jelzett tudományágak szemszögéből. Ezen belül a néprajz vonatkozásában a teljesség igénye nélkül utalok a legfontosabb értelmezési kísérletekre, főleg azzal a céllal, hogy a népzene- és a néptánc kutatás szemléletmódjához referenciaanyagot idézzek anélkül, hogy a kérdéskört megkísérelném ebből a szempontból kimeríteni.

Erdély kutatottsága és néprajzi jelentősége

A magyar néprajz egésze vonatkozásában a magyar nyelvterület keleti része mindig kiemelt jelentőségű volt. Az itteni hagyomány archaikusnak ítélt jellege kezdettől vonzotta a kutatókat. A terület erős földrajzi, etnikai és felekezeti tagoltsága, viszonylagos zártsága azonban olyan belsőleg is differenciált, gazdag hagyományrétegeket őrzött meg, amelyek feltárása az eddigieknél sokkal nagyobb mértékű és mélységű gyűjtői, leírói és értelmezői munkát igényelne.

„Annak a néprajzi képnek, amelyet a klasszikus etnográfiai leírások és folklórgyűjtések rögzítettek, amelynek egyedisége és jellegzetessége összetettségében rejlik, Erdély adja a koronáját” – alapítja meg Kósa László a Magyar Néprajzi Társaság 100. évi rendes közgyűlésén (1988) tartott előadásában. Ugyanott konstatálja, hogy néprajzi összefoglaló Erdélyről még nem született, majd ennek okait keresi, s leírja egy ilyen összegzés létrejöttének feltételeit, azt a komplex szempontrendszert, amelynek nem szabad figyelmen kívül hagynia a terület történelmét, sajátos társadalomtörténeti, koronként változó etnikai viszonyait, a földrajzi adottságokat és még sok más tényezőt.¹ A hozzászólók, helyenként eltérő vagy ki-

---

¹ Kósa L. 1991. 207–208.

egészítő véleményük ellenére, pontosan Kósának azt a megállapítását erősítik meg, hogy itt egy egységes, viszonylag zárt, ugyanakkor kulturális szempontból plurális társadalomról van szó, amelynek további kutatása jelentős eredményekkel kecsegtet.² A terület kutatósságával kapcsolatosan Kósa még 1998-ban is azt konstatálja, hogy Erdély néprajzi feltártságának szintje nem kielégítő. Ezt részben a Trianon utáni intézmény- és szakemberhiánnyal, részben a pusztán leíró jellegű publikációk túlsúlyával, illetve a terület egészére vonatkozó összefoglalóknak a tudományos ismeretterjesztésnél magasabbra nem emelkedő színvonalával magyarázza, s ugyancsak joggal hiányolja az interetnikus kapcsolatokra vonatkozó kutatásokat. Erdély egészének néprajzi áttekintését az is késleltette, hogy a 19. században és a 20. század első évtizedeiben magyar néprajzi vonatkozásban Erdélyen elsősorban az ottani tömbmagyarság szállásterületeit, a Székelyföldet és Kalotaszegét értették.³

Népzene kutatásunk nagyjai is rendkívüli jelentőségűnek tartották ezt a területet. Vikár Béla, a kalotaszegi és a székelyföldi népzene első hangdokumentumainak rögzítője visszaemlékezésében érzelmes hangon méltatja az erdélyi néphagyomány nemzeti jelentőségét: „Áldott legyen az a föld és az a nép, ahol ekkora együttérzés nyilatkozik meg az ősi hagyomány iránt! Ismerjük el végre, hogy Erdély a magyar lelkiség leghívebb letéteményese. Ott maradt meg az ősi örökség a legtisztábban...”⁴ Hasonlóan emeli nemzeti példaképpé Kodály is a székely népdalkincset: „Ma a székely a legmagyarabb magyar és a magyar csak úgy lehet újra magyar, ha mennél székelyebbé tud válni.”⁵ Ugyanő írja, Bartók nevében is, 1923-ban kiadott közös erdélyi dallamgyűjteményük *Előljáró beszédében*: „Mindenki tudja, hogy a magyarságnak legrégebb, leggyökeresebb és a folklóre szempontjából legértékesebb része majdnem kivétel nélkül az elszakított területen él. Ezek között Erdély, mint nyelvi, népköltészeti és népművészeti régiségeink kincsesháza, régtől fogva első helyen áll. Hogy népzene tekintetében

² Paládi-Kovács A. 1991, Miskolczi A. 1991, Tóth Z. 1991, Hofer T. 1991.

³ Kósa L. 1998. 280–281., 334.

⁴ Vikár B. 1943. 96.

⁵ Kodály Z. 1927/1982. 31.

is gazdagabb, eredetibb minden más vidékünknel, csak az utóbbi évtizedek gyűjtő munkája mutatta meg.”⁶

Sem Bartók, sem Kodály nem tekintette úgy, hogy az általuk végzett gyűjtőmunka elégséges lenne Erdély népzenejének elmélyült ismeretéhez. Bartók terepkutatásait a trianoni változások után is elsősorban Erdélyben szeretne volna folytatni, de ebben több külső és belső tényező is megakadályozta. Érdemes felvillantatnunk néhány idevonatkozó nyilatkozatát, illetve újságírók által tolmácsoltt véleményét a korabeli sajtóból:

„Feltett szándékom azonban, hogy rövidesen visszajövök Erdélybe és felkutatom az itteni rendkívül gazdag népies dalköltészet kiaknázatlan bőséges kincseit.”

„[Bartók] most az erdélyi székelyek és az oláhok között szeretné folytatni a kutatásokat és nagyon sajnálja, hogy nem juthat hozzá. A háború után sokáig nem lehetett az oláhok miatt, most pedig nem ér rá, mert egyéb dolgai vannak. Koncerteket kell adnia, koncertekre kell készülnie, mert kell a pénz.”

„Senki sem gyűjtötte még Háromszék megye rendkívül gazdag anyagát, és Udvarhelyszéken is bizonyára még sok felfedezetlen érték van, bárha Vikár itt fonográffal sokat gyűjtött. Ha ez a munka újra megindulhatna, elsősorban a magyar–román vegyes lakosságú községek népdalköltészetére kellene figyelemmel lenni a kölcsönhatások megállapítása érdekében. Ez lett volna a következő célom, ha a világháború közbe nem jő.”

„... egész területek vannak, különösen Háromszékben és egyes román lakta vidékeken, ahol nem tudunk gyűjteni. Így aztán számtalan olyan kérdés maradt, amelyekre nem tudunk válaszolni.”⁷

Az 1960-as évektől tudományágként egyre jelentősebb eredményeket felmutató magyar néptánckutatás, amely a Kárpát-medence egészére, annak több etnikumára kiterjesztette figyelmét, ezen belül szintén kiemelt jelentőséget tulajdonít az erdélyi hagyománynak: „A magyar tánckincs történeti múltja és fejlődésének feltárása szempontjából legjelentősebb terület a keleti, illetve erdélyi táncdialektus. A régies vonásait máig megőrző, de ugyanakkor

⁶ Bartók B.–Kodály Z. 1923. 5.

⁷ Wilhelm A. 2000. 66., 79., 85–86., 132.

rendkívül fejlett erdélyi tánc kultúra értelmezése útján tánc történetünk sok homályos pontjára derülhet még fény, amelyet a gyér forrással rendelkező tánc történeti kutatások önmagukban nem világíthatnak meg. Sok kérdésre a mai Magyarország részletesen felkutatott tánc anyagának vizsgálata önmagában nem adhat választ, mert a 18–19. század folyamán kialakuló egységes, új magyar tánc stílus, a verbunk és a csárdás a magyar nyelvterület központi részén egyeduralomra jutott, s századunk elejére szinte teljesen kiszorította, elborította a régebbi tánc rétegek maradványait.

Az erdélyi tánc folklór – különleges földrajzi és történeti helyzete révén – nemcsak a magyar és román, hanem az egyetemes európai művelődéstörténet számára is értékes forrást jelent. A késő középkori Nyugat-Európából hódító útjára induló és a reneszánszban kiteljesedő európai párostánc-divat hatásának korai áramába Erdély utolsó, délkeleti állomásként még intenzíven bekapcsolódhatott. Ez a divathullám a balkáni népeket a török hódoltság miatt már kevésbé érinthette.”⁸

A magyar tánc kutatás ugyanakkor rámutatott az addig kiemelten kezelt többségi területek (Kalotaszeg, Székelyföld) polgárosultabb voltára is,⁹ s figyelmét az akkor újonnan feltárt erdélyi vidékek (Mezőség, Gyimes, majd a Maros–Küküllők közti terület) felé irányította. Így különösen a Székelyföld, valamint a dél- és észak-erdélyi szórványmagarság táncainak és tánczenéjének mélyebb kutatása késett a nyolcvanas évekig. 1982-ben Martin, az időközben elért számottevő eredmények ellenére megállapítja: „A különösen sokrétű és kisebb dialektusokra tagolódó erdélyi magyar népi kultúrát ismerjük a legkevésbé. [...] A napjainkra egyre inkább feloldódó különbségek sürgős számbavétele a folklórkutatások történeti értelmezéséhez nélkülözhetetlen.”¹⁰

Vargyas Lajos, aki az 1980 előtti gyűjtések alapján átfogó összefoglalást tudott nyújtani a magyar népzene egészéről,¹¹ 1986-ban megállapítja, hogy további gyűjtésre különösen érdemesek „a környező országokban levő magyar nyelv szigetek”, amelyek a tör-

⁸ Martin Gy. 1970–1972. 220–221.

⁹ Uo. 230., 238.

¹⁰ Martin Gy. 1982. 205.

¹¹ Vargyas L. 1981.

ténelmi Magyarország keretein belül is „archaikus hagyományt” őriztek, s ahol „most ez a hagyományörzés még erősebb, mert nálunk nem megy oly rohamosan végbe a kultúra-váltás, mint nálunk. Így aztán Erdélyben, Moldvában, de még a Felvidéken, Szlovákiában is bőven van gyűjteni való.”¹²

Bár mind az archívumokban tárolt, mind a publikációkban közreadott, Erdély különböző tájairól gyűjtött népi tánczenei anyag tekintélyes mennyiségű, a terület gazdagságához képest ez a mennyiség nem kielégítő. S itt nemcsak a tánczenei repertoárban található dallamtípusokra gondolok, amelyekből eddig csak a vokálissal evidens módon egyezőek kerültek tipizálásra, hanem arra a tényre is, hogy az instrumentális jellegből adódó gazdagabb technikai lehetőségek miatt a hangszeres zene sokkal változatosabb formákat ölt, mint a vokális népzene, ezért bármely hangszeres dallamtípus megfelelő dokumentálásához sokkal több variáns felgyűjtése szükséges. Másrészt a magyar népzene kutatás kezdeti időszakára jellemző dallamcentrikus, repertoárfelmérő gyűjtések túlsúlya miatt viszonylag kevés olyan információs anyag került rögzítésre, amely a népi tánczene dallamtól független jellegzetességeinek megragadásához szükséges. A feltárást gátló tényező az is, hogy a hivatásos archívumok és magángyűjtemények hang- és mozgókép-felvételeinek jelentős része, különösen a hangszeres zene, így a tánczene is, lejegyzetlen, feldolgozatlan, s ezért nincs kellőképpen jelen a kutatás vérkeringésében.

A fentieket összegezve kimondhatjuk, hogy a magyar népi kultúra egésze és annak interetnikus kapcsolatai szempontjából rendkívüli jelentőségű terület Erdély. A hagyományörzés viszonylag magas foka miatt a területileg és műfajilag erősen differenciált polgárosulási tendenciák nem egyformán hatottak, ezért az erdélyi népzene, s különösen a népi tánczene, illetve maga a tánc egészen a legutóbbi időkig kutatható volt, s részben még ma is az.

---

¹² Vargyas L. 1986/1999. 110.

Az erdélyi népi kultúra egységessége és tagoltsága

A politikai köznyelv a korábban Magyarországhoz tartozó, a trianoni békeszerződéssel Romániának ítélt teljes területet szokta Erdélynek nevezni, ez természetesen néprajzilag nem indokolt. A néprajzi szemlélet a történeti Erdélyből indul ki, amely a Kárpát-medence földrajzilag jól elkülönülő keleti szeglete, a Keleti- és a Déli-Kárpátok, valamint az Erdélyi-Középhegység által közrefogott területen.

Természetes, hogy egy földrajzilag ennyire zárt terület nagy valószínűséggel kulturálisan is egységet képez. Ezt az egységet erősítette a történelem folyamán a többször eltérő mértékű köz-igazgatási különállás (vajdaság a magyar királyság részeként, fejedelemség török fennhatóság alatt, nagyfejedelemség mint Habsburg koronatartomány). A fejedelemség kialakulásának kezdetétől Erdély viszonylagosan zárt területként, kulturális szempontból külön fejlődési utat járt be a többi magyarlakta területekhez képest. A románság fokozatos számbeli növekedése és földrajzi terjeszkedése révén az erdélyi magyarság elszakadt az összefüggő magyar nyelvterület központi részétől, ami a regionális sajátosságok hangsúlyozódásának kedvezett. Később újra hatottak egységesítő tényezők is, mint például a Habsburg Birodalom állandó hadseregének felállítása nyomán kialakult zenés-táncos katonatoborzások, majd nagyobb mértékben a kiegyezés és az első világháború közötti „békeévek”-ben a központi területekről szétsugárzó divathullámok, ám ezek az új hatások Erdélyben többnyire szelektív módon és a korábbi hagyomány feladása nélkül érvényesültek. A polgárosulás kulturális következményei elsősorban az erdélyi tömbmagyarságot (Székelyföld, Kalotaszeg) érintették, a Mezőségen, a Maros–Küküllők közén és Dél-Erdélyben élő szórvány- és szigetmagyarságot késleltetve és töredékesen érték el, ezért nagyrészt tovább őrizte a hagyomány korábbi állapotát, illetve az újabb hatásokat szervezettebben tudta abba beépíteni.

A magyar folklórtradíció belüli elszigetelődésnek kedvezett az anyaországtól való trianoni elszakadás, amely által mérséklődött a központi területeket a 19. század óta erőteljesebben elárasztó városi divathatások Erdélybe való továbbterjedése. A második bécsi

döntés után, Észak-Erdély visszacsatolásával újra hatottak az anyaország irányából egységesítő tényezők (pl. irredenta szövegű dalok terjedése, a népies műdal és az új stílus ismételt beáramlása, nem erdélyi régi stílusú dallamok terjedése iskolai úton, Gyöngyösbokréta hatása stb.), de ez mindössze négy évig tartott.¹³

A kommunista diktatúra első évtizedeiben az akkori ideológia, szovjet mintára, a „szocialista kultúra” részének tekintette a néphagyományt, Erdélyben is tömegével jöttek létre népzene- és néptáncegyüttesek, ám ezek nem a folklór eredeti formájában való fennmaradását segítették, hanem a gyakran versenyszerű színpadi megjelenésre koncentráltak. Az 1960-as évektől az eredeti folklór nyújtotta hagyományos rituális és szórakozási formákkal szemben nyugati hatásra megjelentek a könnyűzene újabb irányzatai (beat forradalom), amelyek a korabeli ifjúság ízlését nemcsak a zene- és táncművelés szempontjából alakították át, hanem a ruházat, a viselkedésmód átformálásával, az idősebb generációhoz való kötődés fellazulásával gyökeres változásokat hoztak. Míg Magyarországon ez az átalakulás igen nagy hatékonysággal jutott érvényre,¹⁴ addig Erdélyben szelektívebben, hiszen a rendszer tiltásai, a technikai elmaradottság nehezítették az új ízlésforma széles körű elterjedését, különösen eldugottabb falusi környezetben.

A diktatúra utolsó évtizedében a romániai nemzetiségi intézmények fokozatos visszaszorítása, majd megszüntetése, különösen a magyar rádió- és televízió adásainak betiltása meghosszabbította a helyi hagyomány túlélési esélyeit, hiszen a külső hatások csökkenésével fennmaradhattak a helyi kulturális önellátás egyes formái. Ezt fokozta a korszak erős gazdasági recessziója, ami miatt a szegényebb paraszti rétegeknek nem állt módjukban költségesebb megoldásokat választani a hagyományos táncalkalmak zenei kiszolgálására (városi cigányzenekar, könnyűzenei együttes szerződtetése), be kellett érniük a hagyományos formákkal (például helyi hegedű-ütőgardon együttes Felcsíkon, Gyimesben stb.).

Az uniformizáló tényezők ellenére, a táj földrajzi sokszínűsége, az etnikumok egymásba ékeltsége igen tagolttá teszik Erdélyt, ami miatt viszonylag kis területei eltérő sajátosságokat mutatnak,

¹³ Utóbbiról lásd: Pálfi Cs. 1970, 1981, Karácsony Z. 1997.

¹⁴ Losonczy Á. 1969. 138–152.

akár szomszédos vidékekhez képest is. A belső differenciáltság irányába hatott Erdély egyes népcsoportjainak több évszázadon keresztül tartó rendi különállósága (székelyek, szászok, kisenemesi falucsoportok a vármegyei magyarság körében), ugyanakkor a belső tagoltság fokát csökkentette ezeknek a privilégiumoknak az időleges megvonása vagy végleges megszűnése.

A pontos behatárolás nehézségei

A markáns természetes határok ellenére néhány szakaszon az erdélyi nagytáj pontos körvonalazása nagyobb körütekintést igényel. Így a terület északnyugati részén az Alföld felé kiszélesedő domb-, majd síkvidék földrajzilag nem határolódik el élesen sem az Alföldtől, sem Erdélytől. A történelem folyamán több évszázadon keresztül, többnyire Partium néven közigazgatásilag Erdélyhez csatolt, gyakran változó nagyságú területek északkeleti részéről van szó, amelyen a Szilágyság, Szamosköz, Krasznaköz, Érmellék, Bányavidék, Lápos mente, Kővár vidéke, Bükkalja néven ismert néprajzi tájak találhatók. Ez a vidék nemcsak földrajzilag, hanem néprajzilag is átmenetet képez Erdély és az Alföld között.¹⁵

A Maros Erdélyből kivezető völgyszakasza román lakosságú, ezért az erdélyi magyarság jól meghatározható délnyugat-erdélyi néprajzi tájait a Hunyadi-medencének az Árpád-kor óta honos magyar szórványai, az 1888–1910 között Déva környékére telepített bukovinai székelyek, valamint a 19. század második felétől kezdve kialakult bányasági (Zsil völgyi) székely telepek képezik.¹⁶

Szintén átmeneti területnek számíthatnak esetenként a Kárpátok viszonylag későn benépesült hegyszorosai, mivel a betelepülés rendszerint mindkét irányból történt (keleten a Radnai-, Borgói-, Tölgyesi-, Gyimesi-, Ojtozi-, Bodzai-szoros, délen a Tömösi-, Törösvári-, Vöröstoronyi-, Szurdoki- és Vulkáni-szoros). A kései benépesülés okai a korábbi évszázadok hadi eseményeinek viszonylagos gyakoriságával magyarázhatók, elsősorban az ismétlődő tatárjárásokkal, amelyek a 17. század végén kezdtek megritkulni, s ezáltal a hegyszorosokon átvezető kereskedelmi utak is

¹⁵ Barta G. 1987, Kós K. 195, Kósa L.–Filep A. 1983. 134., 138., 180–181.

¹⁶ Kós K. 1957, Kósa L.–Filep A. 1983. 66., 82., 120–121.

biztonságosabbakká váltak. Az így keletkezett települések többsége a Kárpátokon túli román tájegységek erdélyi nyúlványai, amelyek néha a szorosokon túl, mélyebben is beékelődnek Erdélybe, fokozatosan keveredve az erdélyi románok és magyarok településeivel. Ezért a szorosok közelében fekvő erdélyi román falvak egy részére a szomszédos moldvai vagy havasalföldi tájak néprajzi sajátosságai a jellemzőek, míg a kevert területeken például egy-egy tisztán román lakosságú település egyaránt őriz moldvaias és erdélyies jegyeket. Ez a tánc- és tánczene esetében jól nyomon követhető például a Maroshévíz környéki román falvakban, ahol a balkáni eredetű kötöttebb körtáncok és a Kárpát-medencei improvizatív páros táncok egyaránt jelen vannak. Magyar vonatkozásban a Gyimesi-szoros felső szakasza képez összefüggő tájegységet, amelynek lakossága nagyrészt csíki székely kirajzás, kiegészülve háromszéki, udvarhelyi, gyergyói és moldvai telepésekkel.¹⁷

Erdély mint néprajzi nagytáj

Részen a jelzett demográfiai okokból, amelyek még kiegészülhetnek itt nem részletezendő újkori telepítésekkel is,¹⁸ részben az egyes tájak kutatótsági szintjétől és a kutatói szemlélettől függően, a néprajz különböző ágainak szakemberei többféleképpen is értelmezik Erdély néprajzi határait, illetve belső tagolódását. Bátky Zsigmond 1905-ben publikált „futólagos néprajzi áttekintés”-ében található „politikai felosztás” az akkori Magyarország magyarok által lakott tájait hét régióba sorolja, köztük az utolsó „a Királyhágón túl”. Ezen belül székely és magyar „népfajtákat” különböztet meg. A székelyek közé számítja a hétfalusi csángókat is, a gyimesiekről nem ejt szót. Bár kiemeli a nem székely erdélyi magyar tájak közül Kalotaszeget, figyelemre méltó, hogy „nevezetesebb szigetek”-ként említi Alsó-Fehér vármegyét, Kolozsvár környékét és a Kis-Küküllő mentét. Nem tesz említést viszont a Mezőségről és más észak-erdélyi szórványokról, a Szilágyságot pedig nem a „a Királyhágón túli”, hanem „a Tisza balpartja” elnevezésű

¹⁷ Antal I. 1992. 5–50.

¹⁸ Vö. Andrásfalvy B. 1989.

régióba sorolja. Ugyanakkor megállapítja, hogy „az egész erdélyi rész a néprajz klasszikus földje”. Moldva kihagyása nyilván azzal magyarázható, hogy tanulmánya egy olyan gyűjteményes kötetben jelent meg, amely vizsgálódása tárgyát az akkori Magyarországra mint politikai alakulatra korlátozta.¹⁹

Viski Károly – aki 1933-ban elsőként próbálta nagyobb egységekbe foglalni az irodalomban már jó száz éve fölbukkanó kisebb magyar néprajzi tájakat, népcsoportokat – öt nagy egységet határoz meg, előrebozsátva, hogy ezek között „átmenetek mutatkoznak”: Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély, Moldva (Bukovinával együtt, de a Déva melletti bukovinai telepeket, sőt az al-dunai székelyeket is Erdélyhez sorolja). Rendszerezésében a Fekete-Körös völgye az Alföldhöz, a Szilágyság a Felföldhöz került besorolásra. Erdélyen a mellékelt térkép szerint a történelmi Erdélyt érti (Gyimesselel együtt), ám a felsorolt belső csoportok között nem szerepel a Maros–Küküllők közti nagy terület magyarsága, a Kis- és Nagy-Szamos melléke, a Sajó és a Felső-Maros mente, sem a dél-erdélyi magyar szórványterület.²⁰

Balassa és Ortutay monumentális néprajzi összefoglalása „négy nagy vidékre” osztja „a Kárpát-medencének azt a részét, ahol magyar anyanyelvű lakosság él” (Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély), majd utóbbinál tárgyalja az Érmelléket („alföldi jellegű, de ettől megkülönbözteti jeles szőlőművelése”), a Szilágyságot („sok vonatkozásban az Alföld felé kapcsolódott, de már dominálnak az erdélyi vonások”), s az alföldies viseletű Fekete-Körös völgyi magyarokat, akiknek műveltsége „sok vonatkozásban Kalotaszeg és Erdély belső része felé utal”. Ugyancsak Erdélyen belül ejtenek szót a gyimesi és a moldvai magyarok népi kultúrájáról.²¹

Kósa László a magyar népi kultúra táji megosztását bemutató munkájában a Szilágyságot és a Fekete-Körös völgyét az Alföldön belül ismerteti, Erdélyt és Moldvát egy fejezetbe vonja össze, azon belül Moldva Bukovinával együtt, Gyimes pedig önállóan képez egy-egy alfejezetet. Erdély belső tájait így sorolja külön alfejezetekbe: [1] Kolozsvár–Hóstát; [2] Torda, Aranyosszék, Torockó; [3] Ka-

¹⁹ Bátky Zs. 1905. 208., 214–218.

²⁰ Bátky Zs.–Györffy I.–Viski K. 1933. 30–31.

²¹ Balassa I.–Ortutay Gy. 1979. 29., 39–40., 43.

lotaszeg; [4] Barcaság és Háromszék; [5] Csík, Kászón, Gyergyó, Udvarhelyszék, Marosszék; [6] a Küküllők mente, Nagyenyed–Gyulafehérvár vidéke, dél- és észak-erdélyi szórványok; [7] Mezőség, észak-erdélyi szórványok; [8] Gyimes; [9] Moldva és Bukovina. Ugyanakkor felhívja a figyelmet az utóbbi kettő közötti eltérésre, különösen a polgárosultság vonatkozásában, amellyel a két táj lakói közötti kapcsolatok hiányát is magyarázza. Beosztásából láthatjuk, hogy immár kitér több olyan vidékre is, amely a korábbi összefoglalásokból jobbra hiányzott. Megállapítja, hogy a Felső-Maros menti települések (Szászáregentől északra és délre, a Székelyföld történelmi határáig) nem tartoznak Marosszékhez, lakói nem vallják magukat székelyeknek, bár „sem anyagi, sem szellemi kultúrájuk nem választja el őket a történetileg marosszéki községektől”, ugyanakkor Marosszéknek a Mezőségre eső részén a székelységhez való tartozás tudata még sokáig fennmaradt a szabad parasztok és a jobbágyság közötti rendi tagoltság megszűnte után is.²²

A belső tagolódás szempontjából lényegbevágó dr. Kós Károlynak egy korábbi írása, amely – bár nem részletezi az egyes kistájak sajátosságait – felsorolja mindazokat, amelyeket a romániai magyar néprajzkutatás számon tart: [1] *Királyhágón túli (alföldi) néprajzi tájak*: Máramaros, Szamosköz, Krasznaköz, Nagykaroly vidéke, Érmellék, Berettyómente, Szilágyság, Kraszna vidéke, Kővár vidéke, Bányavidék, Báródság, Fekete-Körös völgye, Körösköz, Bánság; [2] *Nyugat-erdélyi (vármegyei) néprajzi tájak*: Láposmente, Nagyszamosmente, Borsa völgye, Kalotaszeg, Erdőalja, Szék, Sajómente, Felső-Marosmente, Mezőség, Torockó, Aranyosszék, Hegyalja, Hunyad, Zsil völgye, Küküllőmente (Víz mellék), Kisküküllőköze (Hegymegett), Hétfalu, Olt vidéki szórvány; [3] *Székelyföldi néprajzi tájak*: Marosmente, Nyárádmente, Erdőszentgyörgy vidéke, Udvarhely vidéke, Sóvidék, Homoródmente, Nyikómente, Erdővidék, Alsóháromszék, Felsőháromszék, Csík, Kászón, Gyergyó, Gyimes; [4] *Moldvai csángó néprajzi tájak*: Tatros völgye, Bákó vidéke, Román vidéke.²³

²² Kósa L. 1998. 155–159., 319–344.

²³ Kós K. 1957.

Erdély a népzene kutatás szemléletében

A népzene és a néptánc tekintetében is többféle kutatói tájszemlélettel találkozunk. Bartók volt az, aki a magyar népzenei dialektusterületek nagy vonalakban máig érvényes módon való meghatározásakor Erdélyt negyedik zenedialektusként körvonalazta, hozzászámítva Bukovinát is. A táji tagolódás differenciált értelmezésének jogosságára utal Bartóknak az a megjegyzése, hogy „zenedialektusbeli eltérések csak az ún. régi stílus dallamanyagában észlelhetők”.²⁴ Ezzel áll összhangban Kodálynak egy nem publikálásra szánt feljegyzése is: „a három magyar területen: nyitra-gömöri, dunántúli és erdélyi pentatonika-típusok egész élesen megkülönböztethetők”.²⁵

Ekkor még a moldvai magyarság népzeneje ismeretlen volt Bartók számára, bár többször hangoztatta: szándékában áll, hogy körükben kutatásokat végezzen. Erre csak a Pátria-felvételek alkalmával, a Magyar Rádió budapesti stúdiójában nyílt kis részben alkalma, 1938. május 27–28-án.²⁶ Az általa ismert kevés adat birtokában Bartók nem nyilatkozott arról, hogy Moldvát, Bukovinához hasonlóan, a negyedik dialektusterülethez számítaná-e vagy sem.

Veress Sándor 1930 nyarán végzett gyűjtése beszámolójában számos Moldvára jellemző sajátosságot említ (rég stílus túlsúlya, csak erre a vidékre jellemző dallamok, csoportos formában is díszített előadásmód, román hatás stb.), de további több éves kutatómunka elvégzését tartja szükségesnek a terület zenéjének mélyebb feltárásához.²⁷

Lükő Gábor 1936-ban megjelent monográfiája több kulturális vonás együttes vizsgálata alapján a moldvai magyar anyanyelvű népességen belül egy székely csoportot és egy, a Szamos völgyéből származtatható magyar réteget különít el. A két csoport zenéje között viszont nem talál dialektális eltéréseket. Ezt azzal magyaráz-

²⁴ Bartók B. 1924/1966. 105.

²⁵ Kodály Z. 1993. 172.

²⁶ Bartók levelezésének idevonatkozó részleteit idézi Domokos P. P. 1981. 7–12. Lásd még Bartók nyilatkozatát a kolozsvári Keleti Újság 1933. december 19-i számában, illetve a Rádió Újság 1941/41. számában (Wilheim A. 2000. 134., 214.).

²⁷ Veress S. 1931.

za, hogy a korabeli ismeretek szerint a magyar népzenenek „Erdélyben sincsenek egymástól eltérő dialektusai”, ugyanakkor rámutat a Nagy-Szamos völgyi magyarság népzenejének, mint a moldvaiakéval összehasonlítható anyagnak a feltáratlanságára.

Moldva önálló, ötödik zenedialektusként való kezelését Domokos Pál Péter kezdeményezte 1941-ben, helyszíni és filológiai kutatásai eredményeit közreadó könyve harmadik (bővített) kiadásában, elsősorban a dalok szövegeire hivatkozva: „Az ötödik zenedialektus mellett tudatosan és következetesen kitarok. A közlendő énekek dallama és szövege szerves egység. A szöveg miatt a moldvai dallamanyag nem olvasható be a IV. zenedialektus-területbe.”²⁸

Jagamas János a Bukaresti Folklórintézet Kolozsvári Osztályának megalakulása (1949) és 1955 között végzett terepmunka során kialakult gyűjteményre alapozva – amelyről előzetesen megjegyzi, hogy „még távolról sem teljes ahhoz, hogy megállapításainkat véglegesnek tekinthessük” – új képet rajzol a romániai magyar népzenei dialektusokról. Megállapítja, hogy Moldva önálló dialektusként való kezelése megalapozott, de belső egységességét megkérdőjelezi, fölveti az alldialektusokra való tagolódás lehetőségét. Ugyanezt tényszerűen állapítja meg a IV. dialektusterület (Erdély) esetében, bár megfogalmazásában Erdélyen belül nem alldialektusok, hanem dialektusok szerepelnek. Ezek közül kiemelt helyen áll a Mezőség, de „kiterjedésének határai és az azon belül gyanítható eltérések még nem tisztázódtak”. Megjegyzendő, hogy a széki zene, s egyúttal a mezőségi magyar népzene felfedezésekor – hiszen Bartók elsősorban román vonatkozásban említi a Mezőséget – Lajtha már feltételezte egy északi és egy déli mezőségi dialektus létezését, aminek megerősítését a későbbi gyűjtésektől várta.²⁹

Erdélyen belül a másik, Jagamas szerint jól elkülönülő terület Enyed–Marosludas vidéke. A korábban már sokat tárgyalt Kalotaszeg és Székelyföld Jagamasnál is jelen van, de utóbbin belül gyakran még az egy székhez tartozó fiúszékeket is külön tájegységeknek tekinti (Gyergyó, Csík, Kászon). Szemlélete határozottan a

²⁸ Domokos P. P. 1941. 242. A moldvai magyar zenedialektus kérdéseire lásd még Jagamas J. 1957, 1977, 1984d, Szalay O. 1988, Pávai I. 1995, 2002.

²⁹ Bartók B. 1934/1999. 225–226., Lajtha L. 1954. 4.

kisebb dialektusterületek körvonalazásának kedvez. Ezt láthatjuk egy később kiadott kötete végén közölt, a gyűjtőpontokat felsoroló statisztikából is, amelyben az alábbi romániai magyar tájegységek szerepelnek: Moldva, Gyimes, Kászon, Csík, Gyergyó, Udvarhely, Marosszék, Marosludas–Nagyenyed vidéke, Mezőség, Nagy-Szamos völgye, Kalotaszeg, Szilágyság, Szatmár vidéke, Bihar, Arad vidéke. A fentieket Jagamas az énekes anyag statisztikai elemzése alapján állapítja meg. Figyelemre méltó az a megjegyzése, hogy „hangszeres népzene kutatásunk [...] hiányossága sokkal nagyobb fokú, mint énekes népzene gyűjtésünké, és mert ennek az anyagnak túlnyomó többsége lejegyzetlenül, csak magnetofonfelvételen van meg, ezért tanulmányozásáról és a dialektusbeli esetleges eltérések feltárásáról le kell mondanunk”.³⁰ Jagamas megjegyzése sajnos közel ötven év múltán is érvényes a kolozsvári Folklórintézet vonatkozásában, hiszen tudomásunk szerint az 1950-es években oda bekerült hangszeres gyűjtések ma sincsenek teljes egészében lejegyezve, sőt kéziratban maradt Jagamasnak *A hazai magyar népi táncmuzsika és hangszeres zene kutatásáról* című, 1971-ben keletkezett összegzése is, amelyből többek között a korabeli hangszeres gyűjtések földrajzi és mennyiségi adatairól is tájékozódhatnánk.³¹

Olsvai Imre a magyar népzene-ről írt, 1979-ben publikált, majd 1998-ban újraközölt összefoglalójában *A zeneanyag vízszintes és függőleges tagozódása* című fejezetben nem tesz említést Jagamas szemléletmódjáról, bár irodalomjegyzékébe fölveszi Jagamas 1956–57-es vonatkozó tanulmányának 1977. évi magyar nyelvű kiadását.³² Ugyanott Olsvai a négy bartóki zenedialektus ismertetése után megjegyzi: „A dialektusbeosztás is differenciálódott [...], 1955–1960-ban a strofikus dallamok sajátosságai alapján Borsai–Hajdu–Olsvai–Járdányi a következő tájegységeket állította fel:

³⁰ Faragó J.–Jagamas J. 1954. 49–50., Jagamas J. 1956, 1957, 1977, Jagamas J.–Faragó J. 1974. 356–358.

³¹ Almási I. 1984. 236.

³² Jagamas J. 1956, 1957, 1977.

Északnyugat, Észak, Északkelet, Dunántúl, Szlavónia, Alföld, Mezőség, Székelyföld, Moldva.”³³

Járdányi Pál 1961-ben megjelent, a magyar népdaltípusokat bemutató kétkötetes kiadványában azzal indokolja a földrajzi mutató mellőzését, hogy a gyűjtések földrajzilag nagyon egyenlőtlenek, „sok dallamról ugyanis bizonyosra vehető, hogy csak *véletlenül* nem került elő innen vagy onnan. Ha buzgón kutatunk utána, bízvást megtaláljuk.” (Járdányi kiemelése) Mivel azonban a közölt dallamok gyűjtési adatai nem kerültek be a kiadványba, Borsai Ilna lektori észrevétele hatására egy földrajzi tájékoztatóban adta meg mindegyik dallamtípus elterjedtségét. Ennek érdekében a nyelvterületet „a nyelvjárásokhoz hasonló egységekre”, szükség esetén azoktól eltérő módon, a következő népzenei dialektusokra bontotta: északnyugati, palóc, északkeleti, székely, mezőségi, alföldi, dunántúli, szlavóniai. A két erdélyi tájegység esetében pontosabb eligazítást nem adott. Mezőség alatt vélhetően az összes nem székely vidéket érti, a székelybe pedig Bukovinát és Moldvát is belevette, hiszen tipikusan ezekre a területre jellemző dallamok (*A citrusfa levelestől ágastól, Megvirágzott a diófa*) székelyként szerepelnek a földrajzi tájékoztatóban. Így természetes, hogy szemléletében Gyimes is a székely dialektus része.³⁴

Járdányi javaslatára a Magyar Népzene Tára ötödik kötetében (1966) a sirató-dallamok földrajzi rendben kerültek közreadásra, öt vidékbe sorolva: I. Palóc-vidék, II. Dunántúl, III. Közép-Alföld, IV. Felső-Tisza vidéke, V. Mezőség, székely és csángó vidék. Az V. csoportban közölt siratók szilágysági adatokkal kezdődnek, majd kalotaszegi, Nagy- és Kis-Szamos völgyi, Sajó- és Felső-Maros melléki adatokat is találunk, amelyeket minden bizonnyal mezőségieknek tekintettek a közreadók. Erdély nyolc déli vármegyéje egyetlen adattal sincs képviselve a kötetlen siratók gyűjteményében.³⁵

³³ Olsvai I. 1998. 527. A felsorolt szerzőkkel arra az 1955-ben összeállított típuskötetre utal Olsvai, amely előzményét képezte Járdányi típusköteteinek, de sosem jelent meg. Lásd Járdányi P. 1961. I. 7., Olsvai I. 2004. 206–207.

³⁴ Járdányi P. 1961. I. 9., 37., 119., 227–232., II. 195–199., Olsvai I. 2004. 206.

³⁵ MNT V. 66–67., 541–739., 987–1041.

Ezt a hagyományt követte a magyar népzenei összkiadás sira-tó-kötetének egyik sajtó alá rendezője, Rajeczky Benjamin is, reprezentatív, 3x4 feketelemezből álló hanglemezsorozatában. Az első két lemezalbumon (1969, 1972) a Mezőség tájmegjelölés egy-szersmind a Szilágyságot, Kalotaszeget, a Kis-Szamos völgyét is magában foglalja (Dél-Erdély itt sincs képviseltetve, sőt a Felső-Maros és Sajó vidéke, valamint a Kelet-Mezőség sincs jelen). Ezen kívül elkülöníti a Székelységet (egyetlen adat), a gyimesi csángókat, a bukovinai csángókat és Moldvát. A később megjelent harmadik lemezalbum (1982) esetében már csak az Erdély és Moldva megkülönböztetést használja, a gyimesi adatok Erdélynél szerepel-nek, szilágysági viszont nem fordul elő a válogatásban.³⁶

Dobszay László *A magyar dal könyve* végén található *Földrajzi tájékoztató*ban a bartóki négy dialektusterületet említi, hozzátéve: „Ehhez járul még a Kárpátokon kívül élő magyarság két jelentős csoportja: a bukovinai és a moldvai magyaroké.” A továbbiakban megjegyzi: „Erdély sem egészen egységes terület. A Királyhágón in-neni részek természetesen még az alföldi dialektushoz sorolhatók (Bihar, Szilágy).” Erdély többi tájegységeként a következőket említi: Kolozsvár környéke (Kalotaszeg, Mezőség), Székelyföld. Ugyanak-kor azt is megjegyzi, hogy „a fenti leírás is igen durva a valósághoz képest. A földrajzi és népzenei határok viszonya sokkal szeszélye-sebb.”³⁷

A Rajeczkyét mennyiségileg és strukturáltság tekintetében is felülmúlja a *Magyar Népzenei Antológia* című nagyszabású hang-zó kiadványsorozat, amelynek első albuma 1985-ben, az utolsó 2004-ben jelent meg. Falvy Zoltán sorozatszerkesztő az első album bevezetőjében mintegy harminc nagylemeznyi válogatást ígért a következő beosztásban: 1. A magyar nép tánczenéje (táncdialektu-sok szerint);³⁸ 2. Nyugati dialektusok (Kis-Alföld, Dunántúl, Szerémség); 3. Északi dialektusok (Mátyusföld, Zoborvidék, palócok, Északkeleti-hegyvidék); 4. Középső dialektusok (Alföld, Ti-

³⁶ Rajeczky B. 1969., kísérfűzet 2–3., 1972., kísérfűzet 2–3., 1982., kísérfűzet 2.

³⁷ Dobszay L. 1984. 569.

³⁸ Részletezését lásd a következő, *A néptánc kutatás Erdély-értelmezései* cí-mű részben.

sza-vidék); 5. Keleti dialektusok: a) Székelység, Kalotaszeg, Mezőség, Gyimes), b) Moldva.³⁹

A sorozat megjelenésének elhúzódása miatt a „Kelet” 2x3 hangkazettás albumon Sárosi Bálint és Németh István szerkesztésében jelent meg. „Az 1950-es évektől kezdve, egész Erdély területéről nagy tömegben felhalmozódott magnetofonos gyűjtések ismeretében, ma a táji jellegzetességeket is árnyaltabban tudjuk megítélni” – olvashatjuk az első erdélyi album ismertetőjében, amely szilágysági, kalotaszegi és mezőségi hangfelvételeket tartalmaz. A második album a Székelyföld címet viseli, ezen belül „Maros mente”, „Küküllők vidéke” és „Keleti székely megyék” csoportosításban került közlésre az anyag. Utóbbi természetesen magában foglalja a történelmi Csík vármegyéhez tartozó Gyimest is, továbbá kiegészül dél-erdélyi felvételekkel, mivel „zenei szájnyelv tekintetében a Nagyküküllő, ill. Brassó környéki szóránymagyarság is a Székelyföldre sorolható.”⁴⁰ A sorozat utolsó része immár egy 4 CD-ből álló album keretében jelent meg *Moldva és Bukovina népzeneje* cím alatt, Domokos Mária szerkesztésében. A bevezető szöveg indoklása szerint: „Ami a bukovinai magyarok népzenejét illeti: ez szerves része ugyan az erdélyi dialektusnak, bemutatását mégis helyesebbnek látszott inkább ide [Moldvához] helyezni (és nem az amúgy is igen gazdag Kelet I és Kelet II albumba), hogy elnyerhesse méltó helyét és rangját a magyar népzene egészén belül.”⁴¹

A magyar néprajzra vonatkozó kutatási eredmények nyolckötetes reprezentatív összefoglalásában Vargyas Lajos, a hatodik kötet *Magyar népzene* fejezetének szerzője külön alfejezetet szentel a dialektusok ismertetésének, amelynek elején konstatálja a magyar népzene egységességét „lényeges vonásai és főbb típusai tekintetében”. A dialektális eltéréseket „a régiségek megőrzése és az újítások elterjedése” révén előálló különbségek okozzák, ezért

³⁹ MNA I. kísérőfüzete 5. A sorozatról, s ennek kapcsán a népzenei dialektusterületekről 1995. május 6-án rendezett konferencia nyomtatásban megjelent előadásai: Tari L. 1995a, 1995b, Paks K. 1995, Sárosi B. 1995, Pávai I. 1995b, 2002.

⁴⁰ MNA V. és VI. kísérőfüzetei.

⁴¹ MNA VII. 12.

„vannak vidékekre jellemző – vagy jobban jellemző – stílusok és dallamtípusok is”. A bartóki négy dialektust kiegészítve az ötödikkel (Moldva) megállapítja, hogy ezek további „kisebb dialektusokra” [sic] tagolódnak. A Szilágyságot a harmadik dialektus (Alföld) Felső-Tisza vidék elnevezésű alldialektusához sorolja. A negyedik (Erdély) belül a kisebb dialektusok: Kalotaszeg, Mezőség, Székelység, Bukovina, az ötödik pedig „Gyimes és Moldva” együtt. A Magyar Népzene Tára VIII. kötetének bevezetőjében Vargyas a dallamtípusok elterjedtségét „Bartók négy dialektus-területe” szerinti sorrendben ismerteti, s ezeket így nevesíti: „I. Dunántúl, II. északi sáv, III. Alföld, IV. Erdély, Bukovina (Moldva).”⁴²

1998-ban jelent meg az a hangzó album, amelynek szerkesztői célul tűzték ki, hogy két CD-lemeznyi keresztmetszetet nyújtsanak a magyar népzene egészéről, az öt népzenei dialektus szerint, amelyeket így határoznak meg: 1. Dunántúl, 2. Észak, 3. Alföld, 4. Erdély és Bukovina, 5. Gyimes és Moldva.⁴³ Paksa Katalin egy évvel később kiadott magyar népzene-történetében a zenedialektusok szerint tagolt földrajzi mutató ugyanezt az öt nagy területet sorolja föl, azzal a különbséggel, hogy Bukovina mellett Gyimest is Erdélyhez sorolja, amelynek további kisebb tájegységei: Szilágyság, Kalotaszeg, Mezőség és Székelyföld.⁴⁴

Népzenei szempontból Szilágyság Erdélyhez való tartozásának vitatottsága miatt fontos figyelembe vennünk Almási István véleményét, aki évtizedekig kutatta a területet, s közreadta e táj népzenei monográfiáját. Almási is hangsúlyozza a Szilágyság és az Érmellék elhatárolásának nehézségeit. Monográfiájában ezért az ún. Belső-Szilágyság falvaira szorítkozik, megadva azokat a szélső településeket, amelyek ebbe még beletartoznak. Belső-Szilágyságon belüli kisebb tájegységekként Tövishát, Kraszna környéke és a Felső-Berettyómente szerepel, amelyek „sem a zeneélet formái, sem a dallamanyag tekintetében nem mutatnak jelentős különbségeket”. Legfontosabb számunkra Almásinak az a megjegyzése, hogy a részben szamosháti, részben bihari nyelvjáráshoz való tartozás, valamint a Felső-Tisza vidéki népzenei hatások ellenére „Belső-

⁴² MNT VIII/A 7.

⁴³ Olsvai I.–Rudasné Bajcsay M.–Németh I. (szerk.) 1998.

⁴⁴ Paksa K. 1999. 243–244.

Szilágy a zenefolklór szempontjából az erdélyi népzenei dialektushoz tartozik”.⁴⁵

A néptánckutatás Erdély-értelmezései

A magyar néptáncra vonatkozó első összefoglalások zömmel irodalmi adatok feldolgozására szorítkoztak, jobb esetben kevés recens anyagra is támaszkodva, de ez nem volt elég ahhoz, hogy a tájszemlélet is markánsan megjelenhessen bennük.⁴⁶ A táncdialektusok kérdéskörével behatóbban elsőként Martin György foglalkozott, aki a dialektusterületek meghatározásának szempontrendszerét is kidolgozta. „A 60-as évek derekára jutottunk el odáig, hogy megfelelő mennyiségű adat birtokában egy előzetes vázlatot készítsünk, amit később egyre pontosabban s részletezőbben igyekeztünk kidolgozni” – írja.⁴⁷ A magyar néptánckutatás keretében a táncdialektusok kialakítása nyilván a zenedialektusok mintájára történt, ám a két tudományág fejlődése közötti időbeli eltolódás miatt a jóval fiatalabb tánckutatás már kezdetben kifinomultabb rendszert alkotott, amely természetesen csak részben egyezik a zenedialektusokra vonatkozó, amúgy sem teljesen egységes, de fővonalaiban mégis összefüggő elképzelésekkel.

A hetvenes évek elején megjelent összefoglalásában Martin három nagy táncdialektust állapít meg: I. nyugati vagy dunai, II. középső vagy tiszai, III. keleti vagy erdélyi. Utóbbin belül, „eddigi ismereteink alapján” hét „kisebb egység”-et különít el: 1. Kalotaszeg, 2. Mezőség, 3. Székelyföld, 4. hétfalusi csángók, 5. gyimesi csángók, 6. bukovinai székelység, 7. moldvai csángók. A Mezőségen belül három további „kisebb egység”-et határoz meg: [1] „a terület nyugati részén (Szamos- és Borsa-völgy)”, [2] „a terület déli részén a Maros bal parti, a Maros- és Küküllő-közi ún. kutasföldi és a Küküllő-menti szóránymagyarság”, [3] „a kelet-mezőségi terület (Torda-Aranyos, Maros-Torda megyék, Sármás és Marosludas környéke) már a marosszéki székelység tánckultúrájához jelent átme-

⁴⁵ Almási I. 1979. 7., 9–10, 16–17.

⁴⁶ Réthei Prikkel M. 1924, Viski K. 1937, Lajtha L.–Gönyei S. 1943, Molnár I. 1947, Kaposi E.–Maác L. 1958.

⁴⁷ Martin Gy. 1980a. 140.

netet”. A székelység táncainak ismertetésén belül a marosszéki táncrend két változatát említi, az egyiket Mezőbándról, a másikat Sárpatokról.⁴⁸ A két község közül a második nem a történelmi Marosszékhez tartozik, hanem a Felső-Marosmentéhez, lakói nem tartják magukat székelyeknek.⁴⁹

Martinnak a marosszéki táncciklust részletesebben ismertető tanulmányában jelenik meg az a szemlélet, amely tánc szempontból indokoltan tartja Marosszéknek a Székelyföld többi részétől való elkülönített kezelését. „Ez a vidék a Mezőség és a Székelyföld átmeneti, vegyes lakosságú területe” – írja. Marosszék alatt nem csupán az azonos nevű történelmi székely szék területét érti, hanem a Maros Szászrégentől északra és délre eső völgyének falvait is, a Görgény vidékével együtt. A történelmi Marosszék ilyen irányú kiterjesztése hasonló az Erdély fogalom Trianon utáni bővüléséhez, amelybe az összes Romániához csatolt történelmi magyar területet beleértik, sőt gyakran a moldvai magyarokat is. Ennek a bővített Marosszék-értelmezésnek hasonló oka az 1876. évi megyerendezésben keresendő, amikor a székely székeket megszüntették, Marosszéket összevonták a történelmi Torda vármegye Szászrégen központú felkerületével, s ebből jött létre Maros-Torda megye.⁵⁰ Martin szemléletében tehát Marosszék valójában Maros-Torda megyét jelenti. Talán ennek az értelmezésnek a kialakulásában az is közrejátszhatott, hogy akkoriban – mint maga is többször említi – a székelység tánc kultúrája és tánczenéje még kevésbé volt ismert, így az a tény is, hogy bár valóban sok hasonlóság mutatkozik a két szomszéd vidék, Marosszék és a Felső-Maros vidéke között, legalább ugyanannyira közel áll egymáshoz a történelmi Maros- és Udvarhelyszék is.⁵¹

Martin György táncdialektológiai tájszemléletének további árnyalásához nagymértékben hozzájárult a Maros–Küküllők közötti terület feltárása, majd ennek külön táncdialektussá való nyilvánítása, s belső tagolódásának meghatározása: „*I. A dialektus nyugati részét a délnek forduló Marosvölgy falvai, valamint az egyesült*

⁴⁸ Martin Gy. 1970–1972. 26–36., 104, 224–247.

⁴⁹ Lásd még Kósa L. 1998. 319.

⁵⁰ Kósa L. – Filep A. 1983. 139.

⁵¹ Martin Gy. 1970, 1980b. 326.

Küküllők torkolatvidéke jelenti”; „II. A dialektus középső, északi táját – Marosújvár, Marosludas, Radnót és Dicsőszentmárton között – Száraz-Vám-, Malozsa- vagy Ózd-völgye ill. Kutasföldre⁵² vagy átfogóbban *Felföld* vagy *Hegymegett* néven emlegeti a vidék és a szomszédos területek népe”; „III. A harmadik keleti kisebb táj a *Vízmellék*: a Kis-Küküllő mintegy 70 km-es alsó völgyszakaszának falusora Balázsfalvától Balavásárig”.⁵³

Martin később egy részletesebb leírást is készített az erdélyi táncdialektusról, amely posztumusz jelent meg több kiadványban is. Ebben „9 részre tagolva” mutatja be a keleti vagy erdélyi dialektust, s az egyes területek belső beosztását is tovább finomítja: a) *Kalotaszeg* ([1] Felszeg, [2] Alszeg, [3] Nádasmente, [4] Kapus völgye); b) *Mezőség* (1. Borsa és Kis-Szamos völgye, 2. Észak-Mezőség, Nagy-Szamos, Sajó és Lápos völgye, 3. Nyugat-Mezőség, 4. Délnyugat-Mezőség, Torda vidéke és Aranyosszék, 5. Kelet-Mezőség); c) *Maros-Küküllő vidék* (1. Nagyenyed és Balázsfalva környéke, 2. Marosújvártól és Marosludasról délre: Kutasföld, Száraz-Vám völgye vagy Hegymegett, 3. Dicsőszentmárton környéke: Vízmellék); d) *Marosszék* (1. Maros–Nyárad–Kisküküllőköze, 2. Székely-Mezőség és Szászrégen környéke); e) *Székelység* ([1] Csíkszék: Alcsík, Felcsík, Gyergyó, Kászon, [2] Udvarhelyszék: Partium, Sóvidék, Havasalja, Nyikó-, Homoródmente, [3] Háromszék: Erdővidék, Szentföld, Szépmező); f) *Barcaság, hétfalusi csángók*; g) *gyimesi csángók*; h) *bukovinai székelység*; i) *moldvai csángók*.⁵⁴

A körtáncok osztályozásánál Martin ismételten megállapítja, hogy az erdélyi táncművelés regionális tagoltsága nagyobb mértékű a többi nagy dialektusterületénél, ezért az Erdélyen belüli kisebb körtáncdialektusok, valamint körtánc típusok meghatározásánál más módszert és más szempontrendszert alkalmaz, mint a déli és az északi magyar körtáncdialektusok esetében. Az erdélyi körtáncok között Martin beosztásában a fenti tájegységeken kívül megje-

⁵² Almási I. 1999. helyteleníti a Kutasföld, Kutasföldre tájmegnevezés használatát.

⁵³ Martin Gy. 1982. 187–188., 190–192., 195., 201. Kiemelések Martintól.

⁵⁴ Martin Gy. 1990. 393, 430–452., 1995. 27., 105–128., 1997. 212., 251–274.

lenik Bihar is egyetlen, valamint a Szilágyság két adattal.⁵⁵ A szilágysági tánckultúra feltáratlansága lehetett az oka annak, hogy a Szilágyságot Martin fenti beosztásaiban, a körtáncok kivételével, külön tájegységként nem találjuk sem az erdélyi, sem a tiszai táncdialektuson belül.

Az utolsó olyan publikáció, amelynek szerkesztésében Martin még részt vett (Pesovár Ernővel és Németh Istvánnal együtt), az előző alfejezetben már említett *Magyar Népzenei Antológia* sorozat első hanglemezalbuma (*Tánczene*), amely az alábbi tájegységek szerint adja közre az anyagot az erdélyi dialektuson belül: Mezőség, Kalotaszeg, Maros–Küküllő-vidék, Moldva, Székelyföld, Gyimes, Bukovina. A sorrendnek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítanunk, hiszen minden bizonnyal ebben szerepet játszott az anyag elfértetése a hanglemezzoldalakon. Az viszont kiemelendő, hogy ezúttal Marosszék nincs különválasztva, sőt a Székelyföldön belül egyetlen udvarhelyszéki felvétel kivételével kizárólag a nem székely Felső-Maros menti terület zenéje hallható. A Maros–Küküllő-vidék esetében visszaköszön egy korábbi értelmezés, hiszen a terület megnevezésének szinonimájaként az ismertető szövegben Dél-Mezőség szerepel. Újdonság viszont a Szilágyság külön tájegységként való megjelenése, de nem az erdélyi, hanem a tiszai dialektuson belül, bár az ismertető hangsúlyozza a terület „kettős arculatát”, átmeneti jellegét, s a terület férfitáncait az erdélyi és a tiszai dialektus megfelelő tánc típusainak kontaminációjaként értelmezi.⁵⁶

Erdély, a néptánczenei kutatás nézőpontjából

A népi tánczene kutatása, mint a népzene- és a néptánc kutatás határán elhelyezkedő tudományág egyaránt figyelembe kell vegye a zene és a tánc területén megfigyelhető táji sajátosságokat. Az előző két fejezet egybevetéséből viszont jól látható, hogy a népzene kutatás és a néptánc kutatás szemléletmódja számos ponton nem feleltethető meg egymásnak, így a két tudományág dialektus-elképzeléseinek pusztá egyesítése nem oldhatja meg a nép-

⁵⁵ Martin Gy. 1979. 193.

⁵⁶ MNA I. 24–30.

tánczenei értelmezés kérdését. A népi tánczene területén végzett kutatásaim során gyakran szembesültem azzal a helyzettel, hogy a tánc és tánczene területén észlelt dialektális eltéréseket nem tudtam a fentiekben ismertetett felosztások egyikébe sem maradéktalanul beilleszteni. Ezért szükségesnek láttam egy tánczenei szempontú felosztást készíteni. A népi tánczene szemszögéből nézve minden olyan kisebb tájat érdemes külön számon tartani, amelyen belül egységes a tánc- és a tánczene stílusa, azonos a táncciklus (táncrend) felépítése, ugyanazok a tánc típusok fordulnak elő, illetve hiányoznak, az ott játszott zene ugyanebben a formában (táncok sorrendje, tempó stb.) a szomszédos vidékek lakóinak nem vagy csak részben felel meg. A népi tánczenét játszó falusi hangszeregyütteseknek tájként eltérő típusai alakultak ki, de ennél még fontosabb, hogy egy-egy ilyen együttes szolgáltatói működése egy elég jól meghatározható területre korlátozódik, zeneileg pedig egységes előadói stílust képvisel. Ha a zenekar egy viszonylag távolabbi falucsoport tánczenei igényeit nem tudja teljes értékűen ellátni, akkor az a vidék már nem tartozik az ő közvetlen tánczene-szolgáltatási területéhez. Ezért a tánczenei kistájak behatárolásánál a fentiekben kívül a zenészek működési területének vizsgálatára is érdemes támaszkodni. Ezt a vizsgálatot fontos mind a zenészek, mind az őket megfogadó közösségeken belül elvégezni. Természetesen vannak olyan hangszeregyüttesek is, amelyek ki tudnak szolgálni több, eltérő táncrendű vidéket is a helyi elvárásoknak megfelelően. Ilyenkor viszont ők maguk is tudatában vannak a táji eltéréseknek, s részben az ő verbális és zenei ismeretanyaguk feltérképezése alapján is tisztázhatóak a kistájak határai, viszont ezt mindig egybe kell vetni az őket működtető közösségek körében végzett konkrét kutatásokkal.

A kisebb tájegységek több-kevesebb hasonlóság alapján nagyobb egységekbe vonhatók (főleg a könnyebb áttekinthetőség kedvéért), amelyek viszont nem képeznek egységes hierarchiát, gyakoriak az átmeneti területek, az olyan részegyezések, amelyek például a férfitáncok szemszögéből nézve az egyik, a párostáncok oldaláról a másik nagyobb tájhoz való tartozást indokolják. A kis- és nagytájak között néha közepes tájegységeket is meghatározhatunk, de ez nem minden esetben szükséges. Néha egy-egy kistáj

önmagában annyira elkülönül, mint két nagytáj. A tánc és tánczene esetében gyakran még a tempó is igen erősen meghatározhat táji jellegű árnyalatokat, míg a dallamrepertoár nem annyira elsődleges tényező, mint amennyire azt a zenedialektus területeknél a fent idézett kutatások, elsősorban énekes anyagra támaszkodva, annak tekintették.

A tánc és a tánczene vizsgálatának ezt a szempontrendszerét követve, a történeti közigazgatási egységeket és a lakosság hovatartozás-tudatát is figyelembe véve alakítottam ki a kistájak alábbi tánczenei rendszerét, lehetőség szerint figyelembe véve szelektív módon a magyar néprajz-, népzene- és néptánc kutatás eddigi eredményeit, illetve a saját terepkutatásaim nyomán szerzett tapasztalataimat:

Szilágyság

Berettyó-felvidék
Kraszna vidéke
Tövishát

Felső-Szamos-vidék

Nagy-Szamos melléke
Kis-Szamos melléke

Kalotaszeg

Alszeg
Felszeg
Nádasmente
Kapus környéke

Kalotaszeg–Mezőség átmeneti területei

Kolozsvár környéki kismemesi falvak
Erdőalja

Mezőség

Észak-Mezőség
Belső-Mezőség
Dél-Mezőség
Kelet-Mezőség

Aranyosvidék

Jára és Hesdát völgye
Torockó vidéke
Aranyosszék

Maros–Küküllők vidéke

Hegyalja
Kutasföld
Alsó-Vízmellék
Felső-Vízmellék

Maros és Sajó vidéke

Déli Felső-Marosmente
Lucmente
Bölkény völgye
Görgény völgye
Északi Felső-Marosmente

Székelyszék

Marosszék
Marosszéki Mezőség
Maros tere
Nyáradmente
Kis-Küküllőmente
Udvarhelyszék
Sóvidék (részben Marosszéken)
Kis-Partium
Keresztúr vidéke
Homoródmente
Udvarhely vidéke

Csíkország

Gyergyó
Felcsík
Alcsík
Kászon
Háromszék
Alsó-Háromszék
Felső-Háromszék
Erdővidék

Székelységből önállósult népcsoportok területei

Bukovina

Gyimes

Dél-erdélyi szórványok

Hunyad

Oltvidék

Barcaság

A fentiekén kívül, az észak-nyugati átmeneti terület lenne részben idevonható, amely változó módon a történelem során is gyakran tartozott részben vagy egészen Erdélyhez. Ehhez tartozik a történelmi Máramaros, továbbá a Közép-Szamos vidéke, amelynek kisebb tájegységei: Avasvidék, Krasznaköz, Bükkalja, Bányavidék, Kővár vidéke, Lápos mente (utóbbi a középkorban is a történelmi Erdélyhez tartozott, Belső-Szolnok vármegye részeként). A magyar népi tánczene szempontjából ezek a kistájak egyértelműen a Felső-Tisza vidéki dialektus nyúlványai, román szempontból viszont erőteljesebben erdélyies, ugyanakkor részben biharias, részben máramarosias jellegűek.

A hagyományörzés területenként és koronként különböző mértéke, a polgárosulás differenciált érvényesülése, továbbá a rendelkezésre álló adatok területenként eltérő mennyisége és minősége következtében nem lehetséges a fenti tájegységek természetudományos pontosságú behatárolása, minden település egyértelmű besorolása, hiszen számos településen egyáltalán nem is végeztek idevonatkozó vizsgálatokat. Ezért a terepkutatások folytatásával, az archívumokban rejtőző anyagok fokozatos feltárásával minden bizonnyal tovább finomítható az itt megrajzolt kép.

*

A fentiek alapján az erdélyi nagytáj néprajzi, népzenei és néptánc vonatkozású értelmezéseiről összefoglalóan elmondhatjuk a következőket:

Erdély földrajzilag és történelmileg, s ennek következtében néprajzilag is meglehetősen egységes terület, amely viszont markáns belső differenciáltsággal rendelkezik, az ismert táji, rendi és etnikai tagoltság miatt. A hegyszorosok tájékán a szomszédos

(nem erdélyi) területekkel való érintkezés és a demográfiai mozgások eredményeként átmeneti övezetek alakultak ki. Részben ez okozza ezeknek a területeknek hol ide, hol oda sorolását a szakirodalomban (Szilágyság, Gyimes, Bukovina stb.). A belső tagolódás értelmezése a néprajz-, népzene-, és néptáncutatáson belül, illetve a magyar és a román folklórkutatás szemszögéből eltérő lehet, sőt egyazon szakterületen belül is változik a feltártság vagy a választott szempontok függvényében.

A népi kultúrát kutató különböző tudományágak egymástól részben eltérő módon határozzák meg Erdély néprajzi határait és belső tagolódását, illetve eleve számolnunk kell a pontos behatárolás esélytelenségével, átmeneti sávokkal, amelyek részben az egyik, részben a másik tájhoz kötődnek.

Ugyancsak különböző eredményre jutunk, ha a behatárolást egyik vagy másik etnikumra vonatkoztatjuk. Más-más etnikum kutatásának szemszögéből nézve ezek a néprajzi tájak nemcsak elnevezésben, hanem elrendezésükben részben vagy egészen eltérőek is lehetnek. Ezért nem beszélhetünk például a román néprajz vonatkozásában Székelyföldről vagy Kalotaszegről, hiszen ezek a magyar többségi lakosság közé ékelt román szórványok valamely közeli vagy távolabbi román néprajzi táj kirajzolásai.

Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy az etnikumok közötti kulturális csere mellett az évszázadok folyamán helyileg, nemcsak az egyének, hanem a közösségek szintjén is történt etnikumváltás, ami az egyik etnikum kultúrájának a másikéba való átvitelét eredményezte. Ez a jelenség a beszélt nyelvtől független tánc és tánczene esetében hangsúlyozottabban érvényesült. Erdélyben (és Moldvában) egész falucsoportok vannak, ahol a lakosság románul beszél, ugyanakkor kimutathatóan ezek a közösségek korábban magyar nyelvűek voltak. A moldvai román nyelvű (magyarul nem beszélő) katolikusok egy része körében él a magyar származástudat, a környékbeli ortodox románság „lemagyarozza” őket, mert az ottani regionális tudat a katolikus = magyar, ortodox = román sztereotípiákat alkalmazza.⁵⁷ Az erdélyi elrománosodott, s egyúttal ortodox hitre tért magyarok körében ritkább a származástudat meg-

⁵⁷ Részletesebben lásd Pávai I. 1995a, 1996, 1999.

őrzése, ám kultúrájuk vizsgálata a magyar néprajz szempontjából is erősen releváns, így nem utalható kizárólag a román néprajzi kutatás témakörébe. Ezért az Erdélyben együtt élő, a történelem során változó arányokban keveredő etnikumok népi kultúráját célszerű a dialektológiai kutatások keretében is együtt szemlélni, ami nem könnyű feladat, hiszen például a román és a magyar folklórkutatás között lényeges szemléletbeli eltérések tapasztalhatóak, az egyes vidékek feltártságának szintje különböző, s a gyűjtött adatok feldolgozottságának mértéke sem azonos. Ezért az egy-egy etnikumra vonatkozó kutatási eredmények egybevetése mellett szükség van olyan vizsgálatra is, amely már a terepkutatás szintjén felvállalja egy-egy kisebb területen élő többféle etnikum kultúrájának egyidejű feltérképezését. A Bartók, Lajtha és Martin által ilyen szemlélettel megtett első lépések folytatásától várhatjuk az erdélyi nagytáj részletesebb, kifinomultabb dialektológiai feltárását.

Irodalom

ALMÁSI István

1979 *Szilágysági magyar népzene*. Bukarest

1984 Jagamas János zenetudományi és pedagógiai művei. In: Jagamas János: *A népzene mikrokozmoszában*. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékkel összeállította Almási István. Bukarest. 235–236.

1999 A „Kutasföld” tájnév. In: László Ferenc (szerk.): *Zenetudományi Írások 1998*. Bukarest. 211–215.

ANDRÁSFALVY Bertalan

1989 Népmozgások Magyarországon a XVIII–XX. században. *Honismeret* 6. 10–16.

ANTAL Imre

1992 *Gyimesi krónika*. Budapest

BALASSA Iván–ORTUTAY Gyula

1979 *Magyar Néprajz*. Budapest

BARTA Gábor

1987 A történeti Erdély és határai. In: Herner János (szerk.): *Erdély és a Részek térképe és helységnévtára*. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján. Szeged. 207–216.

BARTÓK Béla

1924/1966 A magyar népdal. In: *Bartók Béla összegyűjtött írásai I.* Közreadja Szöllősy András. Budapest. 1966. 101–250.

1934/1999 Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje. In: *Bartók Béla írásai 3. Írások a népzenéről és a népzenekeutatókról.* Közreadja Lampert Vera. Lektorálta és szerkesztette Révész Dorrit. Budapest. 1999. 210–269.

BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán

[1923] *Erdélyi magyarság. Népdalok.* Budapest

BÁTKY Zsigmond

1905 Magyarország néprajza. In: *A föld és népei. V. kötet. Magyarország.* Budapest. 173–237.

BÁTKY Zsigmond – GYÖRFFY István – VISKI Károly

1933 *A Magyarság Néprajza.* I. Sajtó alá rendezte Czákó Elemér. Budapest

DOBSZAY László

1984 *A magyar dal könyve.* Budapest

DOMOKOS Pál Péter

1941 *A moldvai magyarság.* Harmadik kiadás. Kolozsvár

DOMOKOS Pál Péter (összeállította)

1981 *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal. Népdalok, népmesék, népszokások, eredetmondák a magyar nyelvterület legkeletibb széléről.* Budapest

FARAGÓ József–JAGAMAS János (szerk.)

1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák.* Bukarest

HOFER Tamás

1991 Kulturális pluralizmus. *Ethnographia* 102. 3–4. 225–230.

JAGAMAS János

1956 Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien. In: *Studia memoriae Bélae Bartók sacra.* Budapest. 469–501.

1957 Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien. In: *Studia memoriae Bélae Bartók sacra.* Editio secunda. Budapest. 459–491.

1977 *Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez.* Zenetudományi Írások. 25–51.

1984 Szemelvények Trunk népzenejéből. In: *Jagamas János: A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok.* Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította Almási István. Bukarest. 208–227.

- JAGAMAS János – FARAGÓ József
1974 *Romániai magyar népdalok*. Bukarest
- JÁRDÁNYI Pál
1961 *Magyar népdaltípusok I–II*. Budapest
- KAPOSI Edit – MAÁ CZ László
1958 *Magyar népi táncok és táncos népszokások*. Budapest
- KARÁ CSONYI Zoltán
1997 *Inaktelke táncfolklorisztikai felfedezése, és annak hatása a legényes hagyományozódására*. Táncudományi Tanulmányok 1996–1997. 120–129.
- KODÁLY Zoltán
1927/1982 Mit akarok a régi székely dalokkal? In: Uő: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok I*. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Budapest. 1982. 29–30.
1993 *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest
- KÓS Károly, dr.
1957 Magyar néprajzi tájak hazánk területén. *Művelődés* 2. 32–34.
- KÓSA László
1991 Erdély néprajza. *Ethnographia* 102. 3–4. 198–211.
1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Harmadik, bővített kiadás. Budapest
- KÓSA László – FILEP Antal
1983 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Negyedik, változatlan kiadás. Budapest
- LAJTHA László
1954 *Széki gyűjtés*. Budapest
- LAJTHA László – GÖNYEI Sándor
1943 Tánc. In: *A magyarság néprajza*. IV. 2. kiadás. Sajtó alá rendezte Visky Károly. Budapest. 76–131.
- LOSONCZI Ágnes
1969 *A zene életének szociológiája – Kinek, mikor, milyen zene kell?* Budapest
- MARTIN György
1970 A marosszéki táncciklus. *Táncművészeti Értesítő* 1. 5–35.
1970–1972 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Budapest
1979 *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest

- 1980a Táncdialektusok és történeti táncdivatok. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. Néprajzi csoportok kutatási módszerei*. Budapest. 137–148.
- 1980b A páros táncok hagyományos rendje a marosszéki táncciklusban. In: Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptánc hagyományok*. Budapest. 325–340.
- 1982 A Maros–Küküllő vidéki magyar táncdialektus. *Zenatudományi Dolgozatok*. 183–204.
- 1990 Magyar táncdialektusok. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz*. VI. Budapest. 390–452.
- 1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. 2. átdolgozott kiadás. Budapest
- 1997 Magyar táncdialektusok. In: Felföldi László–Pesovár Ernő (szerk.): *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya*. Budapest. 209–274.
- MISKOLCZY Ambrus
- 1991 Az archaizmus értelmezései. (Mítoszok vagy modellek?) *Ethnographia* CII. 3–4. 217–222.
- MNA = Magyar Népzenei Antológia
- 1985 *I. Tánczene*. Szerkesztette Martin György, Németh István, Pesovár Ernő. Hungaroton, LPX 18112–16 hanglemezalbum. Budapest
- 1986 *II. Észak*. Tari Lujza – Vikár László. Hungaroton, LPX 18124–28 hanglemezalbum. Budapest
- 1993 *V. Kelet 1. Szilágyság, Kalotaszeg, Mezőség*. Szerkesztette Sárosi Bálint és Németh István. MTA Zenatudományi Intézete. Budapest
- 1995 *VI. Kelet 2. Székelyföld*. Szerkesztette Sárosi Bálint és Németh István. MTA Zenatudományi Intézete, Budapest
- 2004 *VII. Moldva és Bukovina népzeneje*. Szerkesztette Domokos Mária, Németh István. Hungaroton Records–MTA Zenatudományi Intézet. Budapest
- MNT = A Magyar Népzene Tára
- 1966 *V. Síratók*. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin. Budapest
- 1992 *VIII/A/B Népdaltípusok 3*. Sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest
- MOLNÁR István
- 1947 *Magyar tánc hagyományok*. Budapest

OLSVAI Imre

1998 Zene. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Budapest

2004 Adalékok Járdányi Pál életművéhez. *Magyar Zene* 2. 203–210.

OLSVAI Imre – RUDASNÉ BAJCSAY Márta – NÉMETH István (szerk.)

1998 „Hallgassátok meg, magyarim...”. *Keresztmetszet a magyar népzeneéről*. HCD 18234–35. Hungaroton Classic. Budapest

PAKSA Katalin

1999 *Magyar népzene-történet*. Budapest

1995 Az alföldi népzenei dialektus. *A Magyar Kodály Társaság Hírei* XVII. 17–18.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1991/2003 Egy néprajzi szintézis lehetőségei. In: Kósa László: *Erdély néprajza*. III–IV. (Hozzászólás Kósa László cikkéhez). 212–217.

PÁLFI Csaba

1970 *A Gyöngyösbokréta története*. Tánctudományi Tanulmányok 1969–1970. 115–161.

1981 *Kecsetkisfalud a Gyöngyösbokrétában*. Tánctudományi Tanulmányok 1980–1981. 317–331.

PÁVAI István

1995 A moldvai népzenei dialektus. *A Magyar Kodály Társaság Hírei* XVII. 20–23.

2002 The Folk Music of the Moldavian Hungarians. *Hungarian Heritage* 1–2. 42–48.

RAJECZKY Benjamin (szerk.)

1969 *Magyar népzene I*. Hungaroton LPX 10095-98 hangmez. Budapest

1972 *Magyar népzene II*. Hungaroton LPX 18001-04 hangmez. Budapest

1982 *Magyar népzene III*. Hungaroton LPX 18050-53 hangmez. Budapest

RÉTHEI PRIKKEL Marián

1924 *A magyarság táncai*. Budapest

SÁROSI Bálint

1995 Az erdélyi népzenei dialektus. *A Magyar Kodály Társaság Hírei*. XVII. 19–20.

SZALAY Olga

1988 A moldvai dialektus néhány sajátossága Veress Sándor gyűjtése alapján. *Zenetudományi Dolgozatok*. 183–202.

TARI Lujza

1995a A magyar népzenei dialektusok a Magyar Népzenei Antológia hanglemezsorozat tükrében. *A Magyar Kodály Társaság Hírei*. XVII. 11–13.

1995b Az északi népzenei dialektus. *A Magyar Kodály Társaság Hírei*. XVII. 13–17.

TÓTH Zoltán

1991 Társadalmi formák és problémák gyűjtőmedencéje. *Ethnographia* 3–4. 223–225.

VARGYAS Lajos

1981 *A magyarság népzeneje*. Budapest

1986/1999 Nemzeti kultúra – világkultúra. Vargyas Lajossal beszélget Ittész Mihály. In: Vargyas Lajos: *Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Néprajzi, zenei, irodalmi tanulmányok második gyűjteménye*. Budapest. 1999. 108–119. Első megjelenés: *Forrás* 1986/7. 1–11.

VERESS Sándor

1931 Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között. *Ethnographia*. XLII–XXIII. 3. 133–143.

VIKÁR Béla

1943 Erdélyi út a fonográffal. In: Gunda Béla (szerk.): *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Budapest. 88–96.

VISKI Károly

1937 *Hungarian Dances*. Budapest–London

WILHEIM András

2000 *Beszélgetések Bartókkal. Interjúk, nyilatkozatok 1911–1945*. A kötet anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta, és a jegyzeteket írta Wilhelm András. Budapest